

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА І ВІДРОДЖЕНА КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ: ДО ПИТАННЯ ДУХОВНОГО ЗВ'ЯЗКУ¹

У статті на підставі аналізу наведених фактів робиться висновок про існування духовного (містичного) зв'язку між постаттю Григорія Сковорода і відродженою Києво-Могилянською академією.

Замість епіграфа

Гості Академії: «Да, у ваших стінах дійсно відчувається якийсь особливий дух, і студенти відрізняються своєю серйозністю». «Атмосфера в Академії незвичайна. А якою їй ще бути, якщо на Академію сам Сковорода дивиться...».

Зпochутого

Вступ

Григорій Сковорода належить до числа тих видатних діячів сфери духу, справжнє значення яких лише розкривається (усвідомлюється) з плином часу. Попри фізичну смерть відомий український філософ продовжує діяти і впливати на своїх співвітчизників набагато вагомніше й відчутніше, ніж це може здатися.

Що мається на увазі?

На мій погляд, існують вагомні підстави вести мову не тільки про творчість Григорія Сковорода, а й про глибинний духовний або ж містичний зв'язок з його особою. Такий зв'язок себе виявляє, якщо вийти за межі вивчення текстів українського мислителя. Щоби окреслити тонкий вимір, який почав вимальовуватися між постаттю Григорія Сковорода і відродженою Києво-Могилянською академією, слід звернутися до тих реальних і на перший погляд випадкових фактів, що, як видається, не можуть бути проігноровані філософом, релігієзнавцем чи культурологом. Бо насправді вони вказують на існування певних закономірностей, а відтак - потребують компетентного і делікатного осмислення.

Головна частина

Почнемо з пам'ятника Григорію Сковороді. Його було встановлено у 1976 році. Скульптор І. Кавалерідзе, архітектор В. Гнездилов [1]. Стоїть він на Контрактовій площі навпроти Старого академічного корпусу Києво-Могилянської академії. Відлитий з бронзи в увесь зріст, у простому вбранні і з торбиною за плечима, український філософ сприймається нами тим вічним мандрів-

ником, якого світ ловив, та не спіймав. Свій відкритий погляд Григорій Сковорода спрямовує на колишню alma mater. В її стінах він провів не один рік, здобуваючи освіту. Добре знайома була для Григорія Сковорода і Контрактова площа. Тому місце для пам'ятника українському філософу вибрано дуже вдало. Він органічно вписується в навколишній історичний контекст, виступаючи однією з його головних складових.

Водночас і сам монумент задає певні смисли, встановлюючи зв'язки з довколишнім простором, передусім alma mater українського філософа. Якщо Києво-Могилянська академія уособлює найвищі зразки української освіти і духовності як інституція, то Григорій Сковорода - як людина. Він став тим ідеальним спудеєм, який чи не найяскравіше уславив ім'я свого навчального закладу. Тому є всі підстави розглядати пам'ятник Григорію Сковороді таким, що засвідчує заслуги перед українською культурою як самого філософа, так і Києво-Могилянської академії. Він ніби символізує духовну єдність Академії зі своїми спудеями.

На цьому можна було б і поставити крапку, якби не розпочався процес відродження Києво-Могилянської академії. Саме завдяки йому значення пам'ятника Григорію Сковороді почало набувати метафізичних обрисів. Найвиразніше їх можна побачити, звернувшись до аналізу «загальноуніверситетської акції "Чистий Сковорода"». Для цього розглянемо відомі нам текстуальні свідчення.

Згадана акція відбувається, починаючи з 1997 року, 15 жовтня, тобто тоді, коли святкується

¹ Висловлюю щиро подяку Ларисі Темчуриній (м. Запоріжжя), Таїсії Шаповаленко, Віолетті Завгородній за діалог і підтримку під час появи задуми осмислити феномен духовного зв'язку Григорія Сковорода з відродженою Києво-Могилянською академією і збору емпіричного матеріалу для написання тексту статті.

День Києво-Могилянської академії. Ось що зазначається про неї у жовтневому пресовому повідомленні за минулий рік прес-центру Національного університету Києво-Могилянська академія (НаУКМА - далі у тексті): «У програмі святкування: 15:30. Акція-вшанування фундаторів, професорів, спудеїв КМА. Благословення Патріарха всієї Руси-України Філарета. Традиційна загальноуніверситетська акція "чистий Сковорода". Студенти миють пам'ятник Сковороді. Акція символізує очищення нашої історичної пам'яті, повернення до духовних цінностей» [2].

Як можна побачити з наведених рядків, акція «Чистий Сковорода» має достатньо високий статус у НаУКМА. Фактично з неї 15 жовтня і розпочинаються всі урочистості.

Про «Чистого Сковороду» окремо згадується й у «Календарі-довіднику НаУКМА» за 1999/2000 і 2002/03 навчальні роки. У випуску за 1999/2000 н. р. наводиться фото, яке зображує сам процес обмивання п'ятиметрового бронзового монумента, а поряд напис: «Студентська акція "чистий Сковорода", 15 жовтня 1998 р.» [3]. Випуск за 2002/03 н. р., розповідаючи про діяльність Спудейського братства НаУКМА, зазначає, зокрема, таке: «Студентська громадська організація, що займається відродженням кращих українських традицій (Андріївські вечорниці, "ВЕЛИКДЕНЬ ДЛЯ ВСІХ", святкування Івана Купала) і традицій НаУКМА (акція "Чистий Сковорода", поїздки в Крути)...» [4].

Як бачимо, університетський «Календар-довідник» розширює наше уявлення про значення пам'ятника Григорію Сковороді для відродженої Києво-Могилянської академії. Зокрема, стає відомим, що його вшанування належить до тих традицій НаУКМА, якими опікується одна із студентських організацій.

Остання акція «Чистий Сковорода» була висвітлена київською пресою. Окремий нарис «Вміпий пам'ятник» їй присвятила Марина Гонтар. У ньому вона підкреслює символічність обмивання монумента Григорія Сковороди. У статті відображено також і ставлення до дійства її безпосередніх учасників - студентів НаУКМА: «Ми в такий спосіб очищуємо свої душі, прилучаємося до істини» [5]. Факт публікації про акцію «Чистий Сковорода» окреслив тенденцію її виходу за межі власне академічного життя.

Аби детальніше інтерпретувати наведені факти, введемо їх у ширший і відповідний смисловий контекст, залучивши для цього необхідні приклади.

Передусім ми бачимо, що неабияку роль у вшануванні Григорія Сковороди відродженою

Академією відіграє встановлений йому пам'ятник. Навіть більше того. В омиванні монумента найвидатнішому спудею рідної *alma mater* від дня її заснування і до сьогодні простежується метафізичний зміст, який зближує цю дію за своєю природою з *ритуалом*. Так, саме з ритуалом, а не акцією.

Бо що таке пам'ятник за своєю первинною архаїчною суттю? Це - втілений у конкретній формі один із варіантів посередництва між світом людей і трансцендентним, що в нашому контексті дорівнює Божественному і сакральному. Найбільш повно і гармонійно пам'ятник функціонує згідно зі своєю глибинною суттю в межах не секулярної, а традиційної культури. Скажімо, у традиції тибетського і монгольського буддизму скульптури (у тому числі й монументальні) розглядаються як «штучні» переродження будд [6]. Відомий дослідник тибетського буддизму Дж. Туччі вказував на те, що «малювати чи робити скульптуру означає викликати божественну присутність» [7].

Згідно з індуїстською традицією освячення форми божества або *ж мурті* у новому храмі розпочинається із занурення статуї в холодну воду. Вважається, що після обмивання мурті та виконання інших ритуальних дій у статую входить Божественний Дух. Невід'ємною частиною щоденної релігійної практики в індуїзмі є обмивання мурті божества [8].

Відтак скульптура виступає тим образом, який відіграє надзвичайно важливу роль у процесі комунікації з трансцендентним. Тому й поводитися з нею потрібно належним чином. Якраз обмивання і сприяє встановленню бажаного зв'язку. Не менш важливим обмивання виступає для відданих, зокрема, у сінто і більш близькому нашій культурі християнстві. У цих випадках обмивання розглядається скоріше в контексті символічної дії, покликаної допомогти людині досягнути стану ритуальної чистоти. Взагалі міфологема води є однією з найдавніших і посідає ключову позицію в процесі спілкування людини зі світом сакрального [9].

Зміст оцінки акції «Чистий Сковорода» як її учасниками («Ми в такий спосіб очищуємо свої душі, прилучаємося до істини»), так і офіційним пресовим повідомленням Академії («Акція символізує очищення нашої історичної пам'яті, повернення до духовних цінностей») містить семантику, яка співвідноситься насамперед з релігійними переживаннями людини. У такому разі близьким до нашого контексту буде визначення ритуалу Є. Торчиновим: «Під ритуалом ми будемо розуміти сукупність тих певних актів, які ма-

ють сакральний зміст і спрямовані або на відтворення того чи іншого глибинного переживання, або на його символічну репрезентацію» [10].

Те, що акція «Чистий Скворода» відбувається саме 15 жовтня, або ж у день появи ідеї Києво-Могилянської академії на світ, не є випадковим фактом. Як і не є випадковим те, що в день конвокації (28 червня) голову бронзового Григорія Сквороди покриває бонет випускника, тепер уже НаУКМА [11]. Якщо 15 жовтня для Академії виступає її первинним (можливо, навіть міфичним) *часом Оно*, то 28 червня щороку покликане ознаменувати її вдалу спробу відродження (як ми бачимо не тільки фізичного, а, що найголовніше, справді духовного) після періоду тривалого занепаду. Обидві дати позначають ключові події річного циклу університетського життя. І в обох випадках пам'ятник Григорію Сквороді відіграє глибоко символічну роль. Цим підкреслюється спадкоємність сучасних студентів стосовно свого видатного попередника—фактично *культурного героя*, яка увінчується містичною партиципацією. Відтак акт поминання Григорія Сквороди набуває чітко окресленого сакрального змісту.

Перед тим як перейти до аналізу інших фактів, хотілось би зупинитися ще на одному семантичному поєднанні, а саме: пам'ятника Тарасові Шевченку («встановлений у 1939 р. до 125-річчя з дня народження поета (ск. М. Манізер, арх. Є. Левінсон)» [12]) з Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка. У цьому випадку, на наш погляд, ми маємо справу із зовсім протилежною ситуацією. Вона є прикладом свавілля секулярної свідомості і характеризується сутнісною підміною сакрального рівня на профанний. Важливим є те, що між «червоним університетом» і Тарасом Шевченком (на відміну від Григорія Сквороди і Києво-Могилянської академії) не існує природного (онтологічного) зв'язку, бо він ніколи не навчався в його стінах. Але найголовніше, мабуть, полягає в тому, що почесне духовне ім'я українського пророка «червоний університет» отримав замість імені свого попереднього високого заступника Св. рівноапостольного князя Володимира. До того ж пам'ятник Тарасові Шевченку було встановлено на місці пам'ятника Миколі I (1896 р.), зруйнованого в роки громадянської війни. Саме ж указом Миколи I було відкрито Імператорський університет Св. Володимира. Що це - випадковість чи свідомо підміна?

У будь-якому разі пам'ятник Тарасові Шевченку, як і сучасне духовне ім'я «червоного університету», позбавлені тієї первісної символіч-

ної цілісності, яка властива пам'ятнику Григорію Сквороді та Києво-Могилянській академії. Тому й дивиться Тарас Шевченко зі свого постаменту на університет навпроти нього не відкрито, як Григорій Скворода, а з-під лоба, немовби відчуваючи всю штучність наявної ситуації.

Зрозуміло, що в такому разі важко чекати появи нового релігійного досвіду як з боку студентства, так і викладачів. У кращому разі можна передбачити прояви державного культу, значною мірою формалізованого і відчуженого від дотику до сакрального.

Наявність символічного зв'язку пам'ятника зі своїм університетом може свідчити й про існування інших прикладів атмосфери тонкого виміру.

Знову звернемося до джерел, якими в нашому випадку виступатимуть номери інформаційного видання «Академічна панорама». Наведу найбільш показові висловлювання: «Духовна аура давньої Академії послідовно й ненастанно збагачується... Переконаний, тільки в університеті можна створити живу атмосферу, в якій людина відчує свій талант, збагне єдино можливу "сродність" (за Сквородою) своєї душі до певного способу життя і до загальнолюдських цінностей» [13], «Мабуть, тут особливий дух академії, Божа благодать над землею» [14], «Скворода. Могилянка. Одне без одного не може існувати в нашій свідомості, в нашому серці» (режисер театру ім. Леся Курбаса В. Кучинський) [15], «Саме тут, у Києво-Могилянській академії, видатний філософ навчався, ходив бруківками, молився в студентській церкві Благовіщення святої Богородиці... Я вірю, що енергія думки жива, вона залишається в атмосфері. Атмосфера Могилянки зберігає думки Григорія Сквороди» [16].

Нові свідчення не тільки додатково підтверджують існування усвідомленого духовного зв'язку Академії з Григорієм Сквородою. У них ще мовиться й про її особливу духовну ауру або ж атмосферу (навіть обраність), в появі якої далеко не остання роль належить саме українському Сократу. Тут ми стикаємось із людським відчуттям здатності культурного феномену «акумулявати і передавати інтенціональні енергії, пов'язуючи світ емпіричний зі світом духовних субстанцій» [17].

Насправді прикладів стійкого і глибинного духовного зв'язку Академії з постаттю Григорія Сквороди набагато більше, ніж тих, які потрапили до нашого поля зору. І виник він, як і повинно бути у таких випадках, відразу ж та спонтанно, з перших днів відродженої Києво-Могилянської академії. У тепер вже далекому 1992 році

одним із головних героїв вечора знайомств спудеїв першого набору був присутнім і Григорій Сковорода. Перша студентська наукова конференція була присвячена вивченню творчої спадщини Григорія Сковороди. А в першому томі «Наукових записок НаУКМА», який було підготовлено кафедрою філософії та релігієзнавства, у розділі «Історія української філософії» серед дев'яти статей чотири були присвячені вивченню феномену Григорія Сковороди [18].

Не зник інтерес до стилю мислення і способу життя Григорія Сковороди серед студентів НаУКМА і сьогодні. Наприклад, виконуючи письмову домашню роботу на тему: «Вчення філософа, яке я поділяю: pro і contra», 53 студенти факультету соціальних наук і технологій обрали вчення 32 різних філософів. За частотністю звернення перше місце посіли три філософи: Платон, Ніцше і Сковорода. Цей, як і згадані раніше випадки, ще раз наголошує на тому, що філософська спадщина і життєвий шлях Г. Сковороди для багатьох спудеїв виступають як ідеали.

Висновки

Зроблений аналіз, на наш погляд, підтвердив існування духовного (містичного) зв'язку між постапю Григорія Сковороди і відродженою Києво-Могилянською академією у різних площинах. Виникнувши з перших же днів існування НаУКМА, він за десять років набув значного розвитку, що дає підстави вести мову про появу університетського ритуалу, зорієнтованого на наближення до свого первісного значення, і міфу. У такому разі ми маємо чи не найглибший он-

тологічний доказ справжнього відродження Академії.

Окреслена особливість зв'язку також засвідчує ситуацію оновлення архаїчною (архетипічною) схемою свого духовного змісту або ж «зворотності релігійних позицій», яка означає, «що історія не може паралізувати спонтанність ієрофанії: у будь-який момент можливе більш повне розкриття сакрального» [19]. Відтак не виключено, що в нашому випадку ми якраз і маємо справу з тією ситуацією, в якій відбувається спонтанний процес звернення до живого і глибинного релігійного досвіду, не обумовленого жодною з наявних в Україні конфесій. Якщо ж узяти до уваги існуючий стан духовної і релігійної кризи в Україні, то окреслений зв'язок між постапю Григорія Сковороди і відродженою Києво-Могилянською академією вказує на появу тенденції до її подолання. Такий вияв спротиву невпинній десакаралізації світу містить потенційну здатність до появи нових і справді дієвих форм комунікації зі священним. Бо «для деяких релігійних свідомостей у кризовому стані завжди можливий історичний стрибок, який дозволяє їм досягнути нових духовних позицій, недосяжних іншими шляхами» [20].

За подальших сприятливих умов Григорій Сковорода для Києво-Могилянської академії може набути навіть статусу захисника (духовного або ж небесного патрона) [21].

Тоді як виявлення власного сакрального підґрунтя НаУКМА сприятиме перетворенню університету в справжній Храм українського духу і відродженню української культури на засадах, виплеканих у його стінах.

1. Див.: Степовик Д. Пам'ятник Г. Сковороді / Пам'ятки Києва (За матеріалами «Зводу пам'яток історії і культури м. Києва»), - К., 1998. - С. 88-89.
2. Пресове повідомлення. Національний університет «Києво-Могилянська академія». - 2002. - Жовтень.
3. Календар-довідник. 1999-2000 навчальний рік. Національний університет «Києво-Могилянська академія». - К., 1999. - С. 48.
4. Календар-довідник. 2002-2003 навчальний рік. Національний університет «Києво-Могилянська академія». - К., 1999. - С. 53.
5. Гонтар Марина. Умытый памятник // Киевские ведомости. - 2002. - 16 октября. - С. 15.
6. Источник мудрецов. Тибетско-монгольский терминологический словарь буддизма / Подг. текста, пер. и прим. Р. Е. Пубаева и Б. Д. Дандарона, - Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство, 1968. - Парамита и мадхьямпка. - С. 45.
7. Цит. за: Молодцова Е. П. Традиционные знания и современная наука о человеке. - М.: ТОО «Янус», 1996. - С. 19.
8. Див.: Каниткар В. П. (Хемант), Коул У. Оуэн. Индуизм / Пер. с англ. Е. Богдановой. - М.: ФАИР-ПРЕСС, 1989. - С. 23, 35-36; Субрамуниясвами Садгуру Шивайя. Танец с Шивой. Современный катехизис индуизма. Пер. с англ. - К.: София, 1997. - С. 323, 701.
9. Докладніше про значення омивання, очищення і води в релігійному контексті див.: *Drijvers Han J. W. Ablutions I The Encyclopedia of Religion.* - N. Y., L.: Collier Macmillan Publishers, 1987. - Vol. 1. - P. 9-13; *Preston James J. Purification II The Encyclopedia of Religion.* - N. Y., L.: Collier Macmillan Publishers, 1987. - Vol. 12. - P. 91-99; *Rudhardt Jean. Water I The Encyclopedia of Religion.* - N. Y., L.: Collier Macmillan Publishers, 1987. - Vol. 15. - P. 350-358.
10. Торчинов Е. А. Религии мира: Опыт запредельного: Психотехника и трансперсональные состояния. - СПб.: Центр «Петербургское востоковедение», 1998. - С. 67.
11. Академічна панорама. - 2002. - Липень. - С. 1.
12. Северин С. Парк імені Т. Шевченка / Пам'ятки Києва (За матеріалами «Зводу пам'яток історії і культури м. Києва»). - К., 1998. - С. 145.
13. Брюховецький В. Ми вистраждали свій ідеал // Академічна панорама. - 2002. - Червень. - С. 1.
14. Маньківський В. Еволюція для ДДП-шників // Цит. вид. - 2002. - Липень. - С. 3.
15. Прес-центр НаУКМА. «Відкрий себе» // Цит. вид. - 2002. - Грудень. - С. 5.
16. Кадирова Л. «Відкрий себе» // Там само.
17. Пелипенко А. А., Яковенко И. Г. Культура как система. - М.: Языки русской культуры, 1998. - С. 52.

18. Див.: Наукові записки НаУКМА.- К., 1996.- Т. 1. Філософія та релігієзнавство.- С 49-107.
19. *Элиаде М.* Шаманизм: архаические техники экстаза.- К.: София, 1998.- С. 12.
20. Там само.
21. Підстави, щоб зробити таке припущення, ми знаходимо як

в історії православної церковної канонізації (див.: *Федотов Г. П.* Собрание сочинений в 12 т. Т. 8: Святыя Древней Руси / Сост., примеч. С. С. Бычков.- М.: Мартис, 2000.-С. 11-15; 173-182), такі в класифікації *коми* в синто (див.: *Накорчевский А. А.* Синто.- СПб.: Петербургское востоковедение, 2000.- С. 107-108, 132-133).

Yu. Zavorodniy

HRYHORIY SKOVORODA AND THE REVIVAL OF KYIV-MOHYLA ACADEMY: THE PROBLEM OF SPIRITUAL LINK

The article provides an analysis of certain facts that point to the existence of spiritual (mystical) link between the figure of H. Skovoroda and the revived Kyiv-Mohyla Academy.